

Sammanfattning

Skrivande är centralt i många av skolans ämnen och den tidiga skrivundervisningen är därmed av stor vikt för elevers möjligheter att nå framgång i skolan. Översiktens syfte är att visa hur lärare och andra verksamma i de tidigaste skolåren kan utforma och genomföra undervisning som främjar elevers skrivutveckling, i helklass eller i mindre grupper. Fokus i översikten är skrivundervisning som främjar elevers handskrift, stavning och textkvalitet, i fasen efter att elever har knäckt den alfabetiska koden. Översikten bygger på ett systematiskt urval och sammanställning av forskning som undersökt undervisningsmetoder och arbetssätt i den tidiga skrivundervisningen.

Översikten utgår från följande frågeställningar:

1. Vilka undervisningsmetoder och arbetssätt ger goda resultat avseende skrivutveckling för elever i årskurs F–3?
2. Vilka av dessa undervisningsmetoder visar sig vara särskilt betydelsefulla för elever som behöver mer stöd än det som ges i den ordinarie undervisningen?

Alla elever har rätt till stöd i undervisningen i form av ledning och stimulans. En del elever är i behov av stöd utöver detta. Behovet kan gälla ett eller flera ämnen och under en längre eller kortare tid. I översikten deltar elever i behov av stöd i helklassundervisningen eller i undervisning i mindre grupp inom ramen för eller i anslutning till ordinarie undervisning.

I översikten fördjupas inte kunskaper om metoder och arbetssätt riktade specifikt till elever med olika funktionsnedsättningar och namngivna diagnoser, exempelvis autism, adhd eller dyslexi, eller elever som ännu inte till fullo behärskar det svenska språket. Elever med dessa utmaningar ingår i studierna i översikten om de deltar i helklassundervisningen eller i undervisning som sker i mindre grupp.

Översiktens resultat

Studierna i översikten visar sammantaget på skrivandets komplexitet och vikten av en balanserad skrivundervisning där olika aspekter av elevers skrivande integreras och stötas. Det bör för elever i de tidigaste skolåren finnas en balans mellan undervisning i grundläggande skrivkunskaper såsom att skriva för hand och att stava, och undervisning i att skriva hela texter. Undervisningen bör genomsyras av ett helhetstänkande där texters syfte, mottagarperspektiv och språkliga uttryck samspelar. Det gäller både elever som följer en förväntad skrivutveckling och elever i behov av stöd.

I översikten sammanställs resultat om undervisning som främjar elevers skrivutveckling i fem kategorier:

- Samtal om text.
- Explicit skrivstrategiundervisning.

- Meningsfulla kontexter.
- Explicit stavningsundervisning.
- Mångsidig handskriftsundervisning.

Vi har använt oss av den så kallade texttriangeln för att kategorisera studierna som ingår i översikten. Texttriangeln är en modell för skrivande där texten är central. Modellen illustrerar att en skribent behöver olika kunskaper för att skriva en text (Dysthe m.fl., 2011). Översikten visar att en undervisning som integrerar samtal om text, explicit skrivstrategiundervisning, skrivande i meningsfulla kontexter, explicit stavningsundervisning och mångsidig handskriftsundervisning främjar elevers skrivkunskaper. Textsamtal kan exempelvis användas inom ramen för explicit strategiundervisning, som ett sätt att fördjupa elevernas förståelse för skrivstrategierna som är i fokus, och för texters egenskaper och mottagarperspektiv. Explicit stavnings-, handskrifts- och ordförrådsundervisning bör ramas in i meningsfulla kontexter där syftet med undervisningen och skrivandet synliggörs.

Samtal om text skapar förståelse

Textsamtal och lekfull dramatisering är verktyg i undervisningen som konkretiserar och skapar förståelse för hur texter kan skrivas och anpassas till ett sammanhang. Genom samtal som relaterar till texter och i vilka eleverna är aktiva, tydliggör läraren centrala begrepp kopplade till texters specifika egenskaper och syften. Samtalen kan exempelvis lyfta fram kontraster mellan texter, för att synliggöra specifika textegenskaper, mottagarperspektiv och författares värderingar och budskap. Lekfull dramatisering kan vara ett sätt att konkretisera texters mottagarperspektiv, struktur och logik, och stödja elevernas förståelse för hur texter skrivs.

Skrivstrategiundervisning stödjer skrivprocessen

Skrivstrategier stödjer eleverna att genomföra en skrivprocess, det vill säga att planera och utarbeta en text. Skrivstrategier innebär i den här översikten främst strategier som stöttar eleverna att planera och organisera en text med hjälp av olika typer av minnesregler och grafiska modeller. Självregleringsstrategier är en typ av skrivstrategier som syftar till att underlätta för eleverna att styra sitt eget skrivande och att hålla fokus genom skrivprocessen. I översikten baseras innebörden av begreppet skrivstrategier främst på ett kognitivt perspektiv på skrivande.

Resultaten i översikten visar att skrivstrategiundervisning som följer undervisningsupplägget Self-Regulated Strategy Development (SRSD) ger effekt på elevers skrivkunskaper. Skrivstrategiundervisning genom SRSD följer sex anpassningsbara steg i vilka eleverna explicit undervisas om skrivstrategier, och gradvis fördjupar sina

kunskaper och sin användning av dessa. Skrivstrategiundervisning genom SRSD främjar elevers kunskaper i att skriva både berättelser och sakprosatexter med kvalitet, det vill säga där textens syfte, struktur och organisering hänger samman, och där det språkliga uttrycket relaterar till textens syfte. Elever i behov av stöd gynnas särskilt när skrivstrategiundervisningen kombineras med färdighetsträning i grundläggande skrivkunskaper, och att undervisningen sker i mindre grupp.

Skrivande i meningsfulla kontexter ger ett rikare språk

Resultaten i översikten visar att skrivkunskaperna främjas när syftet med skrivandet synliggörs. Undervisning där grundläggande skrivkunskaper ramas in av textskapande aktiviteter främjar textkvalitet, meningsbyggnad, stavnings- och handskriftskunskaper. Det är positivt att eleverna själva väljer det ämne som texten de skriver handlar om.

På liknande sätt kan tematisk och ämnesintegrerad skrivundervisning vara en viktig kontext för att utveckla elevernas ordförråd och begreppsanvändning i skrivandet. Explicit undervisning i ordförråd, stavning och grammatik som ramas in av berättelser och andra texter, stimulerar elevernas ordförståelse, stavning och skriftspråk. Dessa resultat gäller även för elever i behov av stöd.

Explicit stavningsundervisning gynnar stavning och ordförråd

Stavningsundervisning gynnar inte bara elevers stavningskunskaper, utan också deras språkliga uttryck i form av ökat ordförråd. Explicit stavningsundervisning ger högre effekter på skrivutveckling än implicit stavningsundervisning, både för elever som följer en förväntad skrivutveckling, och för elever i behov av stöd. Implicit stavningsundervisning bidrar dock också till elevernas kunskapsutveckling, och explicit och implicit undervisning kan med fördel integreras. Explicit stavningsundervisning innebär att läraren synliggör och förklarar regler, principer och modeller för skriftspråket och stavningen. I implicit stavningsundervisning är utgångspunkten i högre grad att elever lär sig genom att själva göra upptäckter och dra slutsatser om stavningen. Det kan innefatta undervisning där de memorerar stavning genom läsning, eller genom att aktivt öva in stavningen på ett antal utvalda ord.

Morfologiskt baserad undervisning kan främja stavningskunskaper och ordförråd. Undervisningen kännetecknas av att eleverna identifierar, sorterar och bygger ord genom att kombinera suffix, prefix och ordstammar. Digitala lärverktyg kan vara ett stöd i den morfologiskt baserade undervisningen.

Mångsidig handskriftsundervisning främjar skrivutvecklingen

Utvecklad handskrift innebär att kunna skriva läsbart och med flyt, det vill säga att för

hand kunna skriva snabbt och korrekt enligt den skriftspråkliga normen. Den allra tidigaste handskriftsundervisningen kännetecknas i översikten av att elever på olika sätt och med olika sinnen formar bokstäver utifrån bokstavsmodeller där pilar, och även läraren, visar hur det ska gå till. Digitala lärverktyg kan användas som ett stöd i undervisningen för att utveckla bokstavsskrivandet.

Att automatisera handskriften sker sedan genom att eleverna undervisas i och tränar på att skriva alfabetet, skriva av eller framställa ord, meningar och hela texter samt att de specifikt tränar på att skriva snabbt och korrekt. Denna typ av undervisning främjar både grundläggande skrivkunskaper och kunskaper i att skriva hela texter, särskilt för elever som inte kommit så långt i sin skrivutveckling. Så kallad prestationsbaserad återkoppling kan särskilt stimulera skrivhastigheten.

Resultaten i översikten lyfter fram handskriftsundervisning där läs- och skrivaktiviteter integreras och varierar, och där multimodala uttrycksformer är centrala.

Elever i behov av stöd

Översikten visar att elever i behov av stöd i regel gynnas av undervisningen som har undersökts i studierna. Elever i behov av stöd kan dock behöva intensifierad undervisning, och explicit undervisning är särskilt betydelsefullt. Vi kan också utläsa några mer specifika resultat i studierna. Explicit skrivstrategiundervisning som följer SRSD främjar berättelseskivandet för elever i behov av stöd. I undervisningen fördjupar eleverna gradvis sina kunskaper och sin användning av olika skrivstrategier, som stöttar dem i att planera och utarbeta en text. Det är positivt om skrivstrategiundervisningen sker i mindre grupp och kompletteras med färdighetsträning såsom att skriva bokstäver, utvalda ord och meningar.

Resultaten visar att explicit undervisning i stavning, ordförståelse och grammatik är viktigt för elever i behov av stöd. Det finns en särskild potential i lekfull dramatisering, som ett sätt att konkretisera och skapa förståelse för texters framställning och mottagarperspektiv.

Översikten visar att alla elever behöver en balanserad skrivundervisning där olika aspekter av textskrivande adresseras. Vi vill betona att undervisningen för elever i behov av stöd inte enbart ska fokusera på grundläggande färdighetsträning.

Kunskapsunderlagets styrka

Översiktens resultat är i linje med resultat från tidigare forskningsöversikter som har sammanställt forskning som utvärderat effekter av undervisningsinsatser på elevers skrivutveckling. Det finns ett starkt stöd i forskningen för betydelsen av explicit skrivstrategiundervisning, främst genom undervisningsupplägget SRSD, samt

explicit stavningsundervisning och mångsidig handskriftsundervisning. Den här översikten lyfter också tydligt fram vikten av en balanserad skrivundervisning som genomsyras av ett helhetstänkande där texters syfte, mottagarperspektiv och språkliga uttryck samspelar.

Vi vill uppmuntra lärare, gärna tillsammans i arbetslaget, att omsätta och anpassa de undervisningspraktiker som tas upp i översikten till det specifika sammanhang som råder i det egna klassrummet. Resultaten från denna systematiska översikt ger lärare och andra verksamma ett underlag för att kunna göra medvetna didaktiska val i syfte att främja elevers skrivkunskaper. Det är viktigt att beakta att det finns studier som på grund av översiktens avgränsningar inte har tagits med, men som också kan ge perspektiv på och värdefulla kunskaper om tidig skrivundervisning.

Urvalet av forskning

I den här översikten sammanställs resultat från 34 studier som har genomförts i olika länder. Litteratursökningarna genomfördes i internationella och nationella vetenskapliga referensdatabaser och begränsades till tidsperioden från 2013 och framåt. Sökningarna genererade totalt 8 048 unika träffar.

En stor andel av de ingående studierna är interventionsstudier där forskare undersöker effekter på elevers skrivkunskaper av en viss typ av undervisning. I översikten ingår också observationsstudier av kvalitativ karaktär, där forskare har studerat och analyserat klassrumspraktiker för att få en djupare förståelse för hur en viss typ av undervisning påverkar elevernas skrivutveckling. Studierna är publicerade i referentgranskade vetenskapliga tidskrifter och har bedömts vara av god vetenskaplig kvalitet.

